

Ficnarová, Michaela

[Ripka, Ivor; Imrichová, Mária. Kapitoly z lexikológie a lexikografie]

Linguistica Brunensia. 2013, vol. 61, iss. 1-2, pp. 259-261

ISBN 978-80-210-6254-2

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/127178>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Jako materiálová základna výzkumu jí posloužily příklady získané excerpcí Nikonovského letopisu (*Лексико-семантические разряды слов категории состояния в русском языке. На материале древнерусских летописей*, s. 121–126). Příspěvek **Z. Vychodilové** (Olomouc) je zaměřen na proces neologizace slovní zásoby současné ruštiny v oboru sociální práce a úzce souvisejících tematických oblastí (*Nová pojmenování v lexiku z oblasti sociální práce a sociální politiky*, s. 127–131). Autorka došla ke zjištění, že dynamické změny v mimojazykové realitě se v lexiku odrážejí jednak v značné koncentraci lexikálních neologismů nejrůznějších typů, jednak v existenci bílých míst v terminologii, neboť jazyk nestačí dostatečně rychle reagovat na nové skutečnosti ve sledované oblasti.

Aleš Brandner

<brandner@phil.muni.cz>

Ivor Ripka – Mária Imrichová: **Kapitoly z lexikológie a lexikografie**. 1. vydání. Prešov: Prešovská univerzita, 2011. 236 s. ISBN 978-80-555-0327-1.

S pětiletým odstupem a v rozšířené a přepracované podobě vyšla učebnice lexikologie autorské dvojice Ivora Ripky a Márie Imrichové. Podobně jako starší práce (opakovaně publikovaná v letech 2003–2006 pod názvem *Základy slovenskej lexikológie*) je učebnice určena především vysokoškolským studentům slovakistiky, avšak vzhledem k jazykové podobnosti češtiny a slovenštiny a k obecné povaze značné části výkladů může dobře posloužit i studentům bohemistiky, kteří sice mají k dispozici česká kompendia podávající souhrnný popis lexikální roviny jazyka (*Česká lexikologie* J. Filipce a F. Čermáka z roku 1985 nebo novější práce širšího záběru od F. Čermáka *Lexikon a sémantika* z roku 2010), ale postrádají účelově vytvořený učební text poskytující základní uvedení do problematiky. Tomuto záměru může recenzovaná příručka posloužit lépe.

V porovnání s prvním vydáním starší práce z roku 2003 prošla učebnice několika podstatnými změnami. Původní název *Základy slovenskej lexikológie* byl nahrazen titulem *Kapitoly z lexikológie a lexikografie*, který lépe koresponduje s obsahem knihy, neboť v dílčích, tematicky poměrně samostatných kapitolách jsou (na materiálu slovenštiny – materiálovou bází pro uváděné příklady byl *Krátky slovník slovenského jazyka*) představena základní lexikologická i lexikografická témata. Proměnu zaznamenal také vzhled a rozsah práce – počet stran vzrostl o více než třetinu (z původních 150 na 235) a útlá brožovaná skripta nabyla podoby knihy. Mnohem podstatnější jsou ale modifikace obsahové náplně a její struktura. Nové a logice výkladu lépe odpovídající je řazení některých kapitol a podkapitol (hned úvodní kapitoly *I. Slovo ako základná jazyková jednotka* a *II. Základné aspekty lexikológie* jsou ve srovnání se starší verzí skript prohozeny, část *III. Sémaziológia a onomaziológia* byla přesunuta před výklad věnovaný sémaziologicko-onomaziologické derivaci), dále došlo k zestručnění či naopak detailnějšímu propracování dílčích témat (výrazně se rozrostla závěrečná kapitola zaměřená na slovenskou lexikografii) a především byly přidány kapitoly zcela nové (část věnovaná onomastice).

Co se však nemění, je hlavní cíl učebnice – jak sami autoři uvádějí, charakter publikace zůstává informativní (ne teoretický) a účelem je podat co nejsrozumitelnější výklad pro studenty a lingvisticky neškolené uživatele spisovného jazyka, přičemž se předpokládá, že si základní výklady z knihy mohou čtenáři doplnit samostudiem doporučené literatury, jejíž přehled je spolu s dalším pomocným aparátem (abecedně řazeným věcným rejstříkem, slovníkem lexikologických termínů a soupisem v učebnici anotovaných slovenských slovníků) umístěn v závěru publikace. V porovnání s původním vydáním skript je upraven i tento pomocný aparát. Soupis literatury je aktualizován a doplněn o novější práce nejen slovenské, ale též o významné práce české (např. o již zmiňovanou monografii F. Čermáka *Lexikon a sémantika*). Rozšířen je také slovník lexikologických termínů, který podává na čtrnácti stranách stručné definice klíčových pojmů a je pomůckou pro snazší orientaci v textu a prověření nově získaných

znalostí. Z pohledu studenta může být jako negativum vnímáno snad jen to, že je recenzovaná publikace ochuzena o praktická cvičení, jež byla součástí starší práce a umožňovala čtenáři ověřit si, zda je schopen studiem nabyté poznatky aplikovat při analýze konkrétního materiálu.

Studijním účelům napomáhá také grafická podoba knihy (např. klíčová slova a termíny jsou zvýrazněny tučným písmem, frekventovaně užívané příklady jsou značeny kurzivou, výklad je často strukturován různými typy odrážek a nechybí ani grafická schémata). Důležitou pomůckou pro osvojování nových poznatků je opakování stěžejních informací v rámci jednotlivých kapitol a také odkazování na daný termín při jeho opětovném výskytu v textu, což umožňuje studentům vidět klíčové pojmy v různých souvislostech.

Knihy je po *Predhovoru* a stručném *Úvodu* (vykládajícím základní vzájemně spjaté vlastnosti jazyka systémovost a sociálnost a vývojové tendence ve slovenské slovní zásobě) rozdělena do třinácti kapitol tak, aby studenty postupně provedla základními tématy lexikologie.

V první kapitole *Slovo ako základná jazyková jednotka* se autoři zabývají pojmy jazykový znak a sémantický trojúhelník, vysvětlují znakovou povahu jazyka a obtížně definovatelný pojem slovo. Na termín lexém je na tomto místě pouze odkázáno a vyložen je až v kapitole čtvrté, což může být pro čtenáře poněkud matoucí, stejně jako střídání a nejednotné používání obou výrazů v rámci textu.

Druhá kapitola *Základné aspekty lexikológie* ve stručnosti pojednává o slovní zásobě jazyka (aktivní a pasivní slovní zásobě, jádru a periférii apod.), o základním členění lexikologie (dle zde prezentovaného dělení je v zásadě uspořádána celá publikace), dále o vztahu lexikální roviny k ostatním jazykovým rovinám a o relaci lexikologie k jiným disciplínám.

Vstupem do třetí, rozsahem nevelké kapitoly *Semaziológia a onomaziológia* se pozornost přesouvá k základním úsekům lexikologie (sémaziologii a onomaziologii) a také k vyložení stěžejních sémaziologických pojmů (sémantika, význam, sémém, sém). V závěru kapitoly se pak autoři věnují složkám a typům lexikálního významu.

Čtvrtá kapitola *Slovná zásoba ako predmet lexikologického výskumu*, jež patří k nejkratším v publikaci, hovoří o rozdílech apelativ a proprií, o typech lexikálních jednotek (slovesch, ustálených spojeních, frazémehch) a konečně o vymezení základní jednotky lexikonu (lexému, v relaci k hyperlexému a lexii).

O něco rozsáhlejší pátá kapitola nazvaná *Zmeny slovnej zásoby* (v původní práci *Rozšírovanie slovnej zásoby*, neboť neobsahovala podkapitulu o zániku slov) sleduje procesy změn ve slovní zásobě, a to nejdříve obecně (v první podkapitole na s. 42 znázorněno schematicky) a následně konkrétní způsoby obohacování slovního fondu (podkapitoly *Derivácia a kompozícia*, *Spájanie slov*, *Preberanie cudzích slov*). V porovnání se starší publikací, v níž tato kapitola tvořila spolu s textem věnovaným derivatologii (která je ve slovenské literatuře tradičně řazena k lexikologii) téměř čtvrtinu celých skript, došlo k zestručnění a přepracování obou částí.

V následujících kapitolách je pozornost soustředěna nejprve na jeden konkrétní způsob rozšiřování slovní zásoby, na sémaziologicko-onomaziologickou derivaci (metaforu, metonymii a jejich typy), dále jsou velmi podrobně a systematicky vyloženy paradigmatické významové vztahy lexikonu (synonymie, antonymie, vztah hyponymně-hyperonymní, polysémie a homonymie). Ve výkladu o významových vztazích jsou zdůrazněna specifika nářeční slovní zásoby, v čemž se projevuje celoživotní zaměření jednoho z autorů publikace Ivora Ripky, významného odborníka v oblasti dialektologie.

Osmá kapitola seznamuje s principy členění slovní zásoby, klasifikuje lexikon podle tří základních kritérií (spisovnost – nespisovnost, stylistická příznakovost – bezpříznakovost, expresivnost – neexpresivnost) a posléze charakterizuje jednotlivé skupiny slov (řazené abecedně, např. administrativismy, argotismy, archaismy atd.).

V dalších kapitolách jsou zpracovány relativně samostatné části lexikologie (kapitola *IX. Frazeológia*, *X. Terminológia*, *XI. Derivatológia*, *XII. Onomastika*). Úsek zabývající se frazeologií přináší definici frazému, sémantickou klasifikaci frazémů a objasňuje významové vztahy mezi frazémy. I ve frazeologické části jsou zdůrazněna specifika nářečního materiálu. Kapitola zaměřená na terminologii uvádí

definici a podstatné vlastnosti terminu, prezentuje postupy tvoření odborných názvů a též podstatu a fungování jednotek s hraničním postavením – profesionalismů a pojmenování slangových.

Nově v tomto zpracování přibyla kapitola věnovaná onomastice (především díky specializaci Márie Imrichové), která je ve slovenské lingvistice chápána (obdobně jako v prostředí českém) jako subdisciplína jazykovědy s relativně značnou mírou autonomnosti. V poměrně komplexním přehledu jsou prezentovány teorie zabývající se znakovou povahou proprií, uvedeny jsou také základní funkce vlastních jmen (nominační, identifikační a diferenciacní), jež tuto část lexika odlišují od apelativ. Závěr kapitoly sleduje dílčí onymické systémy a subsystémy vymezené na základě druhu pojmenovávaného objektu (bionyma dále členěná na antroponyma, zoonyma a fytonyma; a abionyma, v jejichž rámci se tradičně rozlišují toponyma a chrématonyma).

Poslední a nejrozsáhlejší část práce tvoří kapitola věnovaná lexikografii, jež na ploše více než padesáti stran nejprve seznamuje se základními lexikografickými pojmy a typologií slovníků a následně s vývojem lexikografie na Slovensku od nejstarších dob až po současnost. Pouze stručně jsou vyloženy fáze časově vzdálené (tzv. předspisovná a po roce 1787), podstatně více prostoru je věnováno slovenské lexikografii od roku 1945, zejména charakteristice větších slovníkových projektů realizovaných v tomto období (autoři ale sledují i slovníky připravené jedním autorem či menším kolektivem, např. *Frekvencia slov v slovenčine*, *Malý frazeologický slovník*, *Homonymický slovník*, *Slovník cudzích slov* ad.). V chronologickém sledu jsou detailně představeny zejména výkladové slovníky slovenštiny (*Slovník spisovného jazyka slovenského*, *Slovník slovenského jazyka*, *Krátky slovník slovenského jazyka* a *Slovník súčasného slovenského jazyka*). U žádného z prezentovaných děl nechybí relevantní informace o okolnostech vzniku, materiálové bázi, podobě heslového slova apod. Některé slovníky jsou navíc doplněny ukázkou heslového slova. Obdobným způsobem jsou zpracovány také vybrané specializované slovníky (např. *Slovník slovenských nářečí*, *Synonymický slovník slovenčiny*, *Slovník cudzích slov* ad.).

Publikace *Základy slovenskej lexikológie* a na ni navazující recenzovaná práce *Kapitoly z lexikológie a lexikografie* vyšly během osmi let hned čtyřikrát, což vypovídá o velké oblibě a současně o potřebě tohoto typu textu, který srozumitelně a přehledně podává výklad základní lexikologické problematiky a zprostředkovává studentům prvotní seznámení s velmi rozsáhlou a tematicky pestrou oblastí jazykovědy. Recenzovaná práce systematicky představuje tradiční a relativně nesporné lexikologické poznatky i novější výsledky rozličných (místy i značně diferencních) badatelských přístupů, a umožňuje tak studentům uvědomit si, že je třeba přistupovat k lexikonu (ale i jazyku a poznání vůbec) s vědomím, že vedle sebe mohou existovat různé názory a teorie, jež je třeba vnímat s otevřeností a současně kriticky.

Příspěvek vznikl v rámci grantového projektu specifického výzkumu Čeština v jednotě synchronie a diachronie – 2012 (MUNI/A/0762/2011).

Michaela Ficnarová
<ficnarova.michaela@gmail.com>

David L. Cooper: Creating the Nation: Identity and Aesthetics in Early Nineteenth-century Russia and Bohemia. DeKalb, Illinois: Northern Illinois University Press 2010. VIII + 347 s. ISBN 978-0-87580-420-0. 42 \$

Historičtí jazykovědci a historičtí literární vědci vědí, že čím dále do minulosti, tím méně možno oddělovat jazykovědná a literárněvědná badání, a proto tím méně radno nesledovat produkci toho druhého oboru. Proto ať se laskavý čtenář nepodivuje, že v lingvistickém časopise chceme upozornit na knihu Davida L. Coopera, původně disertaci přijatou na newyorské Columbia University. Její obsah je následující. V úvodu se načrtává téma knihy: vznik nového paradigmatu národní literatury